

**KICHIK MAKTAB YOSHIDAGI O‘QUVCHILARDA SODIR BO‘LADIGAN
PSIXOLOGIK O‘ZGARISHLAR VA INQIROZLAR**

Tursunpolatova Odinoxon Umidjon qizi

Namangan davlat pedagogika instituti Pedagogika fakulteti psixologiya(amaliy) Psx-
AU-23 3-bosqich talabasi

E-mail: odinatorsunpolatova6@gmail.com

Tel: +998 (88) -774-01-28

<https://orcid.org/0009-0003-2074-2693>

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19429456>

***Annotatsiya:** kichik maktab yoshidagi bolalarda asosan muloqot bo‘yicha va o‘qish faoliyati bo‘yicha qiyinchiliklar sodir bo‘ladi. Shaxslararo munosabatlardagi inqirozlar, dars jarayonlarida ishtiroki, darslarni qay darajada o‘zlashtirishi kabi holatlar sodir bo‘ladi. Quyidagi aytilgan holatlarda pedagog va psixologni o‘z mahoratlaridan foydalanib bolalarni darsga jalb etish.*

***Kalit so‘zlar:** inqirozlar, tafakkuri, muloqot, erkin va ijodiy fikrlash, individual-psixologik xususiyatlar, tortinchoqlik, o‘ziga ishonchsizlik.*

***Аннотация:** Дети младшего школьного возраста в основном испытывают трудности в общении и учебной деятельности. Возникают кризисы в межличностных отношениях, участии в учебном процессе и уровне усвоения материала. В следующих случаях учитель и психолог используют свои навыки для вовлечения детей в учебный процесс.*

***Ключевые слова:** кризисы, мышление, общение, свободное и творческое мышление, индивидуальные психологические особенности, застенчивость, недостаток уверенности в себе.*

***Abstract:** Children of primary school age mainly have difficulties in communication and learning activities. Crises in interpersonal relationships, participation in lesson processes, and the level of mastery of lessons occur. In the following cases, the teacher and psychologist use their skills to involve children in the lesson.*

***Keywords:** crises, thinking, communication, free and creative thinking, individual psychological characteristics, shyness, lack of self-confidence.*

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

Kichik maktab yoshidagi o‘quvchilarda birinchi Qiyinchilik bu-muloqot qilish borasidagi qiyinchiliklar hisoblanadi. Chunki nutq,muloqot jarayonlari bir-biriga chambarchas bog‘liq bo‘lgan jarayonlarida. Shuning uchun ham birinchi navbatda muloqot haqida ma’lumot keltirib o‘tamiz.

Muloqot – shaxslararo munosabatlarning asosiy ko‘rinishi bo‘lib, uning yordamida odamlar bir-birlari bilan o‘zaro ruhiy jihatdan aloqaga kirishadilar, o‘zaro axborot almashadilar, bir-birlariga ta’sir o‘tkazadilar, bir-birlarini his qiladilar, tushunadilar. Shuning uchun muloqot ijtimoiy-psixologik hodisa sifatida ijtimoiy turmushning barcha sohalarida ishtirok etib, hamkorlik faoliyatining moddiy, ma’naviy, madaniy, emotsional, motivatsion qirralarining ehtiyoji sifatida vujudga keladi. Insonda yuzaga keladigan har xilehtiyojlamini maqsadga muvofiq ravishda qondirish muloqot maromiga bog‘liq bo‘lib, shaxslararo munosabat barkamol avlod, komil inson g‘oyalari qaror topishiga xizmat qiladi. Muloqot muvaffaqiyatining negizi shaxsning ruhiy dunyosi, ehtiyojlari motivatsiyasi, xarakter xislati, individual-tipologik xususiyati, qobiliyati, e’tiqodi kabi fazilatlar, sifatlar namoyon bo‘lishi, rivojlanishi hisoblanadi.

1. Individual-psixologik xususiyatlar

Tortinchoqlik, uyatchanlik

O‘ziga ishonchsizlik

Haddan tashqari agressivlik yoki jahldorlik

Empatiyaning (boshqani tushunish qobiliyati) yetishmasligi

2. Oila muhitidagi omillar

Ota-onaning befarqligi yoki ortiqcha nazorati

Oiladagi nizolar (janjal, ajrim)

Noto‘g‘ri tarbiya uslublari (avtoritar yoki loqaydlik. L. S. Vigotskiy, A. N. Leontev, A. R. Luriya, D. B. Elkonin tad-qiqotlariga ko‘ra, bolaning dastlabki ijtimoiy ehtiyojlaridan biri bu— muloqotga nisbatan ehtiyojdir. A. V. Zaporozes va M . I. Lisina izlanishlarida ta’kidlanishicha, bolalarning kattalar bilan muloqotga kirishish ehtiyoji 7 yoshgacha bir nechta bosqichlarda rivojlanib boradi:

1) e’tibor va hayrixohlikka ehtiyoj paydo bo‘ladi;

2) kattalar bilan hamkorlik qilish ehtiyoji tug‘iladi;

3) avvalgi barcha ehtiyojlarning kattalar tomonidan hurmat qilinishiga ehtiyoj tug‘iladi;

4) maktabgacha tarbiya yoshidagi bolada atrofdagilar bilan o‘zaro bir-birini tushunish ehtiyoji vujudga keladi.

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

Kichik maktab yoshidagi bolalarning asosiy faoliyati o’qish hisoblanadi. Bolaning maktabga borishi, uning psixologik rivojlanishi va xulq-atvoridagi o’rni nihoyatda katta. Bu davrda axloqiy xatti-harakat qoidalari o’zlashtiriladi, shaxsning ijtimoiy yo’nalishi tarkib topa boshlaydi. O’qish faoliyati kichik maktab davridagi bolalar psixikasi rivojidagi o’zgarishlarni belgilab beradi. Maktabga birinchi bor kelgan bola o’z faoliyatining tub mohiyati va vazifasini to’la tushunib yetmaydi, balki hamma maktabga borishi kerak, deb biladi. Kattalarning ko’rsatmalariga amal qilib, tirishqoqlik bilan mashg’ulotlarga kirishib ketadi. Oradan ma’lum vaqt o’tgach, shodiyona lahzalarning taassuroti kamayishi bilan maktabning tashqi belgilari o’z ahamiyatini yo’qota boradi va bola o’qishni kundalik aqliy mehnat ekanligini anglaydi. Shunda bola aqliy mehnat ko’nikmasiga ega bolm asa uning o’qishdan ko’ngli soviydi, unda umidsizlik hissi vujudga keladi, o’qituvchi esa bunday holning oldini olish uchun bolaga ta’limning olyindan farqi, qiziqarliligi haqida ma’lumotlar berishi va uni shu faoliyatga tayyorlashi kerak. O’qish faoliyati davomida tarkib topgan xususiyatlar bolaning kelgusi rivoji uchun zamin bo’lib xizmat qiladi. Maktabdagi o’qish bolalarning bilish ehtiyojlarini tez rivojlanishi va sifatli tarkib topishi, ularning atrof-hayotga faol qiziqishlarini yuzaga keltirib, yangi bilim va ko’nikmalarni egallashlari uchun sharoit yaratadi. Bola asta-sekinlik bilan o’z psixik jarayonlariga egalik qilib, idrok, diqqat va xotirasini boshqara olishga o’rgana boshlaydi.

Har bir fanning xususiyatidan kelib chiqib, darsda o’quvchilarning ijodiy fikrlashga o’rgatib borish muhim o’rin tutadi. Erkin va ijodiy fikrlash kishining muloqotga kirishishida, o’z fikrini erkin bayon qilishida, o’zganing fikrini to’ldirib, qo’shimchalar qila olishida, voqelikni idrok etib o’z qarashlarini ifoda eta olishida namoyon bo’ladi. Lekin ko’pchilik o’quvchilar o’zlari o’qigan, ko’rgan, eshitgan voqealarini o’zgalarga gapirib berish tugul, bu voqealarga ijodiy, erkin va mustaqil fikr bildira olmaydilar.

O’quvchilarda ijodiy mustaqil fikrlashni shakllantirishda darslarda ko’proq suhbat, muloqot qilish, “Voqeaga sizning fikringiz qanday?”, “Siz shunday vaziyatda qanday yo’l tutar edingiz?”, “Siz qahramonning tutgan ishini qanday baholaysiz?”, “Bu paytda nima bo’lgan bo’lishi mumkin?”, “Nega qahramon shunday yo’l tutdi deb o’ylaysiz?” kabi shunga o’xshash savollar bilan o’quvchilarni baxs-munozaraga jalb etish juda muhim.

Bitta dars misolida ko’rib chiqadigan bo’lsak; navbatchi axborot topshirishi shu kundagi voqea-hodisalar, vaziyatni to’liq ochib berishi bilan belgilanadi. Agar o’qituvchi juftlikda yoki guruhda bajariladigan topshiriqlar bersa, o’quvchi o’zining to’g’ri deb bilgan fikrini o’z sherigiga yoki guruhidagi boshqa o’quvchilarga yetkaza bilishi ham muloqot orqali namoyon bo’ladi. Agarda guruhlar taqdim etgan taqdimotlar ichidan eng ma’qulini tanlash kerak bo’lsa, har bir

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

guruh o‘z qarashlarini boshqa guruhlariga ta’riflab berish orqali bir - birlari bilan muloqot qiladilar. Tortishib, o‘zlarining tayyorlagan ishlarini ma’qullaydilar yoki boshqa guruhlarning ishlariga o‘z munosabatlarini bildiradilar. Agar o‘qish darsi bo‘lsa, matnni rollarga bo‘lib o‘qish orqali o‘quvchilarga qahramonlarga o‘z munosabatlarini bildirish ko‘nikmalarini shakllanadi. Voqealar ketma-ketligini izchil bayon qiladilar. Har bir o‘quvchining fikrini to‘la eshitish, fikrlarning eng ma’qulini namuna qilib ko‘rsatish o‘qituvchining mahoratiga bog‘liq. Bu orqali o‘quvchilar voqeani adekvat baholay olishni o‘rganadilar, o‘z fikrlarini erkin bildira olish ko‘nikmalari shakllanadi. O‘quvchilarda ijodiy mustaqil fikrlashni shakllantirishda darslarda ko‘proq suhbat, muloqot qilish, “Voqeaga sizning fikringiz qanday?”, “Siz shunday vaziyatda qanday yo‘l tutar edingiz?”, “Siz qahramonning tutgan ishini qanday baholaysiz?”, “Bu paytda nima bo‘lgan bo‘lishi mumkin?”, “Nega qahramon shunday yo‘l tutdi deb o‘ylaysiz?” kabi shunga o‘xshash savollar bilan o‘quvchilarni baxs-munozaraga jalb etish juda muhim. Kichik maktab davri bu ijobiy o‘zgarishlar va yangilanishlar davridir.

Shuning uchun ham rivojlanishning shu bosqichida har bir bola erishgan muvaffaqiyatlar darajasi nihoyatda muhim hisoblanadi. Agar shu yoshda bola bilish, o‘rganish quvonchini his etmasa, o‘qish malakalarini egallay olmasa, do‘stlashishni bilmasa, o‘ziga nisbatan, o‘z imkoniyat va layoqatlariga nisbatan ishonchli bo‘la olmasa, bu ishlarni kelgusida amalga oshirish qiyinroq bo‘lib, boladan yuqori ruhiy va jismoniy zo‘riqishni talab etadi. Bu davrga kelib bola atrofidagilar bilan o‘zaro munosabatda ma’lum bir natijalarga erishgan, o‘zi xohlayotgan narsalarni hamda, o‘z sinfi va oilasida o‘zi egallagan o‘rnini aniq biladigan bo‘ladi. Shuningdek, u o‘zini-o‘zi boshqarish malakasiga ega bo‘ladi, vaziyat va holatga qarab ish yurita oladi. Bu yoshdagi bolalar xatti-harakatlari va motivlari ularning o‘zlariga beradigan baholariga qarab «Men yaxshi bolaman» emas, balki bu xatti-harakatlar o‘zgaralar ko‘z o‘ngida qanday namoyon bo‘lishiga qarab baholanishini tushuna boshlaydilar. Bola maktabda noaniqlikka duch kelsa, kattalarning xatti-harakatlari ma’nosini tushunmasa unda taqlidchanlik rivojlanadi. Grammatikani o‘rganish jarayonida bola nutqining fonetika jihati aniqlanadi, nutqning morfologik jihati to‘g‘ri bo‘lib boradi, sintaksis tuzilishi esa ancha takomillashadi. Nutqning ayrim jihatlariga xos bolgan bu sifatlar faqat grammatikani okqib o‘rganish natijasidagina o‘sib qolmasdan, balki, shu bilan birga, maktabda o‘qitilayotgan boshqa fanlarning ta’siri ostida ham o‘sadi. Maktabda o‘qitilayotgan hamma fanlarni o‘rganish vashu fanlar bilan shug‘ullanish jarayonida o‘quvchi nutqining lug‘at zaxirasi boyiydi, so‘zlarning mazmuni chuqurlashadi va kengayadi, har qaysi so‘zning, har qaysi atamaning ma’nosi aniqlanadi. Boshlangich sinf yoshidagi bolalar nutqi asosan ot, sifat, son, fe‘l va bog‘lovchilardan iborat bo‘ladi. Bu yoshdagi bolalar o‘z nutqlarida qaysi so‘zlarni ishlatgani

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

afzal-u, qaysilarini ishlatish mumkin emasligini farqlay oladilar. Maktabning boshlang’ich sinfidan o’rta sinfga o’tgan bolalardagi ijtimoiy psixologik moslashuvning o’ziga xosliklari L. B. Bekniyazova tadqiqotlarida ko’zga tashlanadi. Tadqiqotchi ta’lim jarayonidagi qiyinchiliklarni o’quvchining psixologik xususiyatlari, bilish jarayonlarining rivojlanganlik darajasi, motivatsion sohadagi o’ziga xosliklar, atrofdagilar va o’ziga bo’lgan ijtimoiy munosabatlar sistemasi bilan bog’laydi.

Shunday qilib, kichik maktab yoshi 7-11 yoshli bolalarni o’z ichiga oladi. Bu davrda o’qish yetakchi faoliyatga aylanadi, o’qituvchining so’zi bola uchun sezitiv hisoblanadi. Intellektual refleksiya bu davrda paydo bo’lgan yangi psixologik tuzilmadir.

Xulosa qilib aytadigan bo’lsak, bolani o’qish faoliyatida va muloqot qilish jarayonlarida sodir bo’ladigan qiyinchiliklar tabiiy holat hisoblanadi. Lekin o’quvchilarning tortinchoqligi, tengdoshlarli bilan qiladigan muloqoti individual-psixologik xususiyatlari hisoblanadi. Bularni bartaraf etish uchun birinchi navbatda psixolog va pedagogning hamkorlikda ishlashi va ba’zi holatlarda ota-onaning yordamida zarur hisoblanadi. Kam muloqot qiluvchi o’quvchilar bilan ko’proq guruhlarga bo’linib mashg’ulot o’tish tavsiya etiladi bu ko’p tadqiqotlarda o’z aksini topgan. Motivatsiyaning pastligi

Diqqat va xotira rivojlanmaganligi

Darsni tushunmaslik

Qo’rquv (xato qilishdan qo’rqish)

Psixologik to’siqlar (uyatchanlik bilan bog’liq) Har bir o’quvchining psixologik xususiyatini hisobga olish. Kichik vazifalardan boshlab, asta-sekin murakkablashtirish Didaktik o’yinlar orqali o’qishga qiziqishni oshirish. Rol o’yinlari (masalan, “o’qituvchi bo’lib ko’r”) Nafas mashqlari

Stressni kamaytiruvchi o’yinlar “O’zingni tanishtir” mashqi. Rol o’ynash orqali erkin gapirishni o’rgatish. Emotsiyalarni ifodalash mashqlari. Doimiy kuzatuv

Birgalikda reja tuzish

Individual rivojlantirish dasturi

Natijalarni baholab borish. Ota-onasi tomonidan esa,

Bolani solishtirmaslik

Uyda qo’llab-quvvatlovchi muhit yaratish

Mustaqillikka rag’batlantirish. Agar quyidagilar opz vaqtida amalga oshirilgan, ijobiy natija beradi.

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to‘plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Nishanova Z. T. , Kamilova N. G. , Abdullayeva D. U. , Xolnazarova M. X. Muloqot psixologiyasi. – Toshkent: O‘zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti, 2018.
2. Maxsudova M. Muloqot psixologiyasi. – Toshkent: Turon-Iqbol, 2006.